

PÓK LAJOS

A NYUGAT ELŐZMÉNYEI*

(NÉGY FOLYÓIRAT)

A Magyar Génuszt, a Figyelőt és bizonyos tekintetben a Szerdát és a Jövendőt is ma a Nyugat előfutárainak tekintjük. Körülöttük a Nyugat későbbi irodalmi körének zöme csoportosul, s lapjaikon csiráznak-erjednek a magyar irodalom egy új korszakának a szándékai. Természetes, hogy az említett folyóiratokban megnyilvánuló irodalmi törekvések elsősorban mint a Nyugattal és a Nyugatban megszülető új irodalom első jelentősebb lépései érdemelnek figyelmet.

A Nyugat hosszú, kb. kétévtizedes irodalmi kísérletezések végső eredménye. Az irodalmi ellenzékiesség különböző csoportosulásáiban a nyolcvanas évek végétől figyelhetünk meg olyan — új mozgalom igényével jelentkező és fórumot, közönséget kereső — írói törekvéseket, amelyek nemcsak a Petőfi—Arany-epigonizmussal elégedetlenek, hanem az egész magyar kulturális életet parlagiasnak tartják, és programszerűen igyekeznek közvetíteni a külföldi irodalmak új eredményeit. E törekvések ideológiájának alapja a kapitalizmus hazai megerősödése, — s nyomot hagy rajta az egyházpolitikai harcok légköre, a közjogi viták nyomában járó politikai türelmetlenség, a szembeesülés a hivatalosan tenyésztett nemzeti illuziókkal és az új európai irodalmi mozgalmak szélesebb körű megismerése is.

Az 1889—1908 közötti folyóirat-alapításokat vizsgálva, nem nehéz meglátni, mily nyomok vezetnek a századvég társadalmi-irodalmi mozgolódásaiból a Nyugat felé.

A modernség öntudatának gesztusai és az új irodalmi igények a megalkuvás, reformer radikalizmus és forradalmiság igen széles skáláján jelentkeznek. A világnézeti pesszimizmus és relativizmus különféle filozófiai iskolái hatnak az új törekvések képviselőire. A szabadság és tehetség jelszavával a modern polgári individualizmus jogait és az irodalmi színvonal emelésének szükségét hangsúlyozzák. Az irodalom témakörének bővülése városi, nagyvárosi-témákkal, a nyelvi megújulás igénye, a felszínes és provinciális közműveltség elleni tiltakozás s a francia dekadens és szimbolista költészet, az orosz regény és az új skandináv írók népszerűsége sok más tényezővel együtt jelzi, hol, milyen irodalmi lapokban kell keresnünk az irodalmi ellenzékiesség széles frontján a Nyugatban kibontakozó irodalmi megújulás előkészítőit.

A múlt század utolsó évtizedétől hirtelen nő a lapindítások száma, s a sok új, többnyire rövid életű folyóirat a különféle irodalmi csoportosulásokkal, az új irodalmi társaságokkal együtt az irodalom differenciálódásának is nyilvánvaló tünete. A társadalmi és esztétikai értelemben újfajta irodalmiságot képviselő folyóiratok közül kétségtelenül *A Hét* a legjelentősebb, amely az új írói nemzedék sok tagját indítja el és — nem utolsó sorban — közönséget nevel az új irodalomnak. *A Hét* mellett azonban utalni kell olyan folyóiratok szerepére is,

* A témát szélesebb keretben feldolgozó, készülő tanulmány részlete.

mint például az 1891-ben kiadott, Katona Lajos, Vikár Béla, majd Lenkei Henrik által szerkesztett *Élet*; a *Magyar Kritika*, amely 1897-ben jelent meg Benedek Elek szerkesztésében; az *Új Magyar Szemle* (1900) Ambrus Zoltán és Blaskovich Sándor szerkesztésében.

Az *Élet* antiklerikális, liberális lap, a korabeli magyar világ meglepően heves bírálatával; Vajda és Tolnai egyéniségének bővületében áll. Irodalomtörténeti jelentőségű tette, hogy a későbbi Nyugatéhoz hasonló igények sugallatára programszerűen fordul a nyugati irodalmak felé. A lap szerkesztősége hívja Pestre Ibsent 1891-ben és — tudomásom szerint — itt jelennek meg először ismertetések, fordítások pl. Hauptmannról, Nietzsche-ről. Az írói egyéniségnek szinte fetisizálása jelentkezik a lap hasábjain, amelynek főképp eleven és színvonalas kritikai rovata számottevő. A *Magyar Kritikában* szerepel először Osvát Ernő jelentős kritikákkal, s az ő személye elválaszthatatlan az új irodalmi mozgalom kibontakozásától. Az *Új Magyar Szemlében* már többen dolgoznak azok közül, akiknek vezető szerepük lesz az új irodalom körüli bábáskodásban; elsősorban Osvát, akinek itt jelennek meg legjobb bírálatai, vagy Ignotus, Ambrus Zoltán és Színi Gyula, akit Kosztolányi joggal nevez az új irodalom utászának. Az *Új Magyar Szemle* egyébként főképp politikai, közgazdasági írásokat közöl (Pikler Gyulától, Vészi Józseftől, Vámbéri Ruzssemától), az irodalomnak kisebb hely jut benne.

Igaz, hogy ezek a folyóiratok csak igen szűk körhöz szólnak; az irodalmi közvélemény irányításában a század vége felé már jóval nagyobb hatású a napi sajtó. Színi Gyula írja egyik cikkében, hogy a napisajtó nemcsak a híradás feladatát teljesíti, hanem pótolja, szinte kiszorítja a lassúbb lüktetésű folyóiratot s a még lassúbb könyvet is. De a fiatalok mégis csak folyóiratok segítségével indulhatnak el az irodalomban. A napilapok ugyanis — üzleti okokból — ritkán foglalkoztatnak névtelen kezdőket; a kiadók viszont nem szívesen próbálkoznak olyan fiatal írókkal, akiknek a nevét a közönség nem ismeri a napilapokból. Marad a folyóirat, s ez a helyzet is hozzájárul ahhoz, hogy annyi, többnyire reménytelen folyóirat-vállalkozással találkozunk ebben a két évtizedben.

A már idézett folyóiratok közül egyiket sem mondhatja magáénak a legfiatalabb írói nemzedék, csak vendégként szerepelhet hasábjaikon, és magáénak érezheti a lapok szerkesztésében érvényesülő új szellemet.

Az új irodalmi csoportosulás első dokumentuma az az előfizetési felhívás, amelyről Fenyő Miksa számol be a *Nyugat* Osvát-számában.¹ 1901 nyarán Osvát, akinek ekkor már bizonyos tekintélye volt, Fenyő Miksa és még hatan (bölcsesek, orvosok, jogászok, akik később távol kerülnek az irodalomtól) adják ki ezt az előfizetési felhívást: „Az ősz elején *Új Figyelő* címmel havi folyóiratot indítunk, melynek cikkei a tudományos, irodalmi, művészeti és társadalmi élet magasabbrendű jelenségeivel fognak foglalkozni — s amelynek íróitól a szép érdekén s az igazság közérdekén kívül minden más érdek idegen.” Ebből a folyóirattól nem lesz semmi, azonban Osvát Ernő a következő évben átveszi a *Magyar Génius* szerkesztését, s megteremtí az új írói nemzedék s az új törekvések első fórumát.

A Magyar Génius (1902—1903)

A *Magyar Génius* 1892-től jelenik meg Hevesi József és Karczag Vilmos szerkesztésében. Üzleti vállalkozás, olyasféle, mint a Képes Családi Lapok, a Magyar Szalon vagy az Ország-Világ. A szerkesztésben is erősen érvényesülő üzleti szempontok mellett azonban észre kell venni egy szép igyekezetet is, a magyar olvasmányra-szoktatás szándékát, amelyet már a beköszöntő cikk hangsúlyoz. Mint az említett lapoknak, a *Magyar Génius*nek is nem kis része van abban, hogy évről-évre csökken nálunk a német családi lapok addigi népszerűsége.

¹ *Nyugat*, 1923. 729. 1

A nyolcvanas-kilencvenes években kiadott családi lapok érdemei közé tartozik, hogy az a polgárság is kezd rászokni a magyar nyelvű olvasmányra, amelyik annyira már elmagyarosodott, hogy a napi érintkezésben s esetleg otthon is magyarul beszél, de még kizárólag német könyveket és lapokat olvas.

A Magyar Géniusz első tíz évfolyamának politikai cikkeit az alkalmazkodó lojalitás, szépirodalmi anyagát a „fehér” irodalom egyeduralma, egyéb cikkeit pedig a kispolgári sznobizmus és szenzációvágy kielégítése jellemzi. A kor legjobb írói is csak garantáltan „fehér” írásokkal léphetnek az „Isten, király, család” háromságának oltárt emelő lap hasábjaira. 1900-ban Basch Árpád veszi át a Magyar Géniusz szerkesztését. Némileg elevebb lesz a lap, cikkeinek témaköre történeti, művészeti témákkal bővül.

Az 1902. június 1. számon felelős szerkesztőként Osvát Ernő, társszerkesztőként Michailovits István, főmunkatársként Kovács Jenő szerepel. Erről a ma már irodalomtörténeti jelentőségű szerkesztő-változásról semmi magyarázat sincs a lapban. De a régi keretben, a sárgásfényű finom papíron új nevek szerepelnek: Gellért Oszkár, Színi Gyula, Elek Artúr, Cholnoky Viktor. Új hang szólal meg a vezércikkben is, amely avult erkölcsi normák revízióját követeli a nietschei „Umwertung aller Werte” álláspontjáról. A további, hetenként megjelenő számokban bővül a fiatal munkatársak sora: Kaffka Margit, Kemény Simon, Jób Dániel, Szilágyi Géza, Bárdos Artúr szerepel a legtöbbször. A fiatalok írásaiban a modernség — szinte harsogó — öntudata tűnik szembe. Elégedetlenségük sokszor nagyképjű és előnti az egész lapot; mintha csak parázs lenne talpuk alatt az a magyar irodalom, amelynek kortársaiavá nőttek.

A lap formája, beosztása alig változik az év végéig. A vezércikk időszerű kérdésekhez szól hozzá; a versek, elbeszélések után „Hétköznapok,” később „Madárszemmel, hangyaszemmel” címmel glosszákat közöl a napi eseményekről; szűkszavú, de általában magvas művészeti és irodalomkritikai rovat tesz teljessé egy-egy számot. Amint Gellért Oszkár írja emlékezéseiben, a Magyar Géniuszt egy Vígszínház mögötti nyomdában nyomják, s körüti kávéházakban szerkesztik. 1902 decemberében a szerkesztőség az olvasókhoz fordul: „Amikor egy félév előtt a lapot átvettük, új lapot akartunk adni a régi köntösben, de nem hirdettünk semmi programot”². Most sem programot közöl, hanem bejelenti, hogy januártól kezdve gazdagabb kiállításban, tetszetősebb formában, nagyobb terjedelemben jelenik meg a lap; regényt, esszét is közöl, s „munkatársainkban egyesítjük a legkiválóbbat, mit az utóbbi évek irodalma megnyilatkoztatott.” Ennek a bejelentésnek a háttere az a körülmény, hogy Osvát — nyilvánvalóan elképzeléseiben csalódva — eladja a lapot egy bankárnak. 1903 január 1-étől kisebb alakban, de már nem 16, hanem 32 oldalon jelenik meg, s szerkesztőként Gellért Oszkár, Osvát Ernő és Kovács Jenő szerepel. Március 8-án eltűnik Osvát és Kovács neve. Később Gellért mellett Cholnoky Viktor neve kerül a lapra főmunkatársként. Ettől kezdve esik a színvonal, hosszú regényfolytatások, drámarészletek jelennek meg s elszaporodnak Michailovits István cikkei olyan témákról, mint pl. „Nagy Károly leszármazottja-e II. Vilmos császár?” stb. (Michailovitsnak egyébként nem lényegtelen szerepe volt a lap életben-tartásában; az ő révén kaptak katonai hírdetéseket, amelyeknek a díjából fedezhették a nyomdászamlát.) Amilyen friss és modern a lap Osvát szerkesztése alatt, olyan unalmas lesz március után. Szelidül a kritikai hang, kevesebbet foglalkozik a nyugati, északi irodalmakkal. A válságot az előfizetők számának állandó csökkenése és a fiatal írók szándékait kísérő csend, visszhangtalanság okozza. Az utolsó szám december 27-én jelenik meg; egy szó sincs benne a lap megszűnéséről vagy a kiadása körüli nehézségekről. Gellért Oszkár közlése szerint a Magyar Géniusz megmaradt előfizetőit A Hétnek adta át a szerkesztőség.

² *Magyar Géniusz*, 1902. december 7.

Rövid ideig, tizenhat hónapig él néhány fiatal írónak ez az Osvát-vezette első kísérlete, hogy új érzésekkel, gondolatokkal kavargassa fel a magyar irodalom századeleji állóvizét. Állóvíznek avult eszmék és neveltségessé vált formák rezervátumának tartják az egykorú magyar világot. „Magyarország a Kárpátoktól körülvevett medence. Ide nem fújnak át a kultúrviharok szelei, itt mérsékelt éghajlat alatt élünk, s gyengéd szellők lobogtatják a vágató csikósok hófehér gatyáját.”³ Lázadásuk esztétikai eredetű és célja sem más. Forradalmi újat-akarássuk az irodalomban jól megfér reakciós állásfoglalásokkal a politika napi kérdéseiben. Egyébként főleg a vállalkozás azt keresni, hogy milyen, a különféle állásfoglalásokat közös nevezőre hozó politikai szándékot, melyik politikai csoportosulás álláspontját tükrözi a lap, hol a helye a kor politikai színpadán. A politikában nem akarnak sehová tartozni, elutasítják a politikát. „Ezek a hasáboúk a művészetnek, az irodalomnak, a társadalom élete megfigyelésének vannak szentelve, természetszerűen számúzva van tehát belőlük a nagy harcvevő, a politika. S a kihágási törvénykönyvnel ezerszerre hatalmasabb valami is számúzi innen : a jó ízlés.”⁴ Természetes azonban, hogy egy elevenségre törekvő hetilap nem valósíthatja meg a nem-politizálás szándékát, bele kell szólnia a napi eseményekbe. Többnyire Cholnoky Viktor és Színi Gyula írja ezeket a napi eseményekre visszhangzó vezércikkeket és glosszákat. Pózoktól nem mentes művészi arisztokratizmus, illúziókat és tekintélyeket romboló kiábrándultság jellemzi cikkeiket ; Cholnoky Viktor cikkeitől a legszélsőségesebb sovinizmus és klerikalizmus sem idegen.

Érdeemes a Magyar Géniusz néhány politikai cikkét idézni, mert a bennük megnyilatkozó szemlélet hosszabb időre jellemző marad az induló írói nemzedék nagy részére. Cholnoky Viktor pl., akinek a publicisztikai munkásságában gyakran érvényesülnek át nem gondolt ötletek, zavaros indulatok, Kossuth Lajosról — születésének 100. évfordulóján — megállapítja, hogy nem volt igazi szabadsághős, nem a francia forradalom eszméiért harcolt, hanem közjogi ideáért. Állítását Kossuth 1877-es, a ceglédi küldöttségnek tett nyilatkozatával bizonyítja : ha Ferenc József nem volna az osztrák császári korona, csak a magyar, Kossuth hazatérne és hűségsküt tenne. Hangoztatja azt is, hogy nálunk a kiegyezés szerves összefüggésben van a szabadságharccal, mint a gyümölcs a virággal.⁵ 1902 szeptemberében tüntetnek a munkanélküliek Budapesten, s Cholnoky állásfoglalása ekkor sem rokonszenvesebb. „Az utcai demonstráció, amely hajdan tagadhatatlan bírta a járókelők egy részének szimpátiáját is, amely ha nem volt is ártatlan, de erkölcstelen sem volt : ma réme, csapása és átka Budapest kereskedelmének.” Szennyves csöcseléknek nevezi a munkanélkülieket, — s azzal végzi : „Nem ég ma már a lelkesedés tüze senkiben. Azoknak van igazuk, akik a kor arculatának megváltoztatását nem a revolúciótól, hanem az evolúciótól várják.”⁶ Hasonló módon gondolkodik Színi Gyula is „Ifjú Oroszország” c. cikkében. A cikk Szipjagin orosz miniszter meggyilkolását kommentálja, s csodálattal emlékezik meg a cári zsarnokság ellen lázadó ifjú oroszok hősiességéről. De : „Hiába küzd az «az ifjú Oroszország» a mai zsarnokság ellen . . . a mai zsarnokságot felváltja majd más . . . a mártíromság is felesleges, a forrongás is felesleges, mert minden megy a maga megszabott útján.”⁷ A Magyar Géniusz jellemző megnyilatkozásai közé tartozik Ferenczi Kálmán cikke is Werner Sombarttól „Der moderne Kapitalismus” c. könyve megjelenése alkalmából. Tágabb szemhatárú műnek mondja ezt, mint a Tőkét, s Sombart tanításainak lényegét abban foglalja össze, hogy a „szocializmus a múlt században a revolúció teréről az evolúció, a természetes növekedés mezéjére lépett és . . . épp ezért ma már nem kémia, hanem fejlődésre képes tudomány.”⁸

³ *Magyar Géniusz*, 1903. március 22. 22. 1.

⁴ *Magyar Géniusz*, 1903. április 5. 26. 1.

⁵ *Magyar Géniusz*, 1902. 626. 1.

⁶ *Magyar Géniusz*, 1902. 591. 1.

⁷ *Magyar Géniusz*, 1902. 479. 1.

⁸ *Magyar Géniusz*, 1902. 773. 1.

A szerkesztés során Gellért Oszkár közlése szerint sem sokat törődtek a cikkírók politikai állásfoglalásával; magatartásuk alapvetően esztétikai. Elég volt Cholnoky hangoskodó, epés, de mindig érdekes publicisztika modora és Színi Gyula finoman foszforeszkáló ötletessége. Bár nem tartozott a Magyar Génusz írói köréhez, érdemes idézni Juhász Gyula egyik — ezt az írói nemzedéket jellemző — megnyilatkozását: „Mikor a 900-as évek elején a pesti egyetemre kerültem, az irodalmi ifjúság érdeklődése szinte kizárólagosan esztétikai természetű volt. . . a legnagyobb ellentétek szépen megfértek egymás mellett vagy békésen küzdöttek egymással, de az állásfoglalás általában esztétikai volt. Ez az idő az individualizmus aranykora : . . .”⁹ Úgy gondolom, ezt a tényt kell elsősorban szem előtt tartani a Magyar Génusz szerkesztési módszereinek vizsgálatánál. A Habsburg-rajongás éppúgy helyet kap benne, mint a fenekedő kuruckodás, a kereszténység alapjainak támadása éppúgy, mint XIII. Leó „katolikus imperializmusának” elismerése.¹⁰ Nemcsak a munkanélküliek tüntetése miatt bosszankodó cikk jelenik meg, hanem a szociális lelkiismeret hangja is, pl. a néptanítók helyzetét panaszló glossza.¹¹ A szerkesztők a napi politika kérdéseiben bármilyen véleményt közölnek, csak a cikkíró egyéniségének értékét, írásának színességét nézik.

Ennek a nemtörődöm liberalizmusnak azonban semmi nyoma sincs a lap irodalmi szerkesztésében. Különösen az 1902-es évfolyam második felében lehetetlen nem érezni a fiatal Osvát Ernő egyéniségének, tudásának erejét, szerkesztői céltudatosságát, határozottságát, amelyről legendákat írtak és mondtak író társai. Az elért eredményeket, a lapban közölt magyar művek értékét nézve első pillanatban mégis túlzásnak hat a Magyar Génusz irodalomtörténeti jelentőségének hangsúlyozása. Már említettem, hogy legfontosabb tette nem új írók felfedezése, új magyar remekművek közlése, hanem a külföldi irodalmak felfedezése. A Magyar Génusz azonban bevezet néhány jelentős író is az irodalomba, többek közt Kaffka Margitot és Gellért Oszkárt, foglalkoztatja a fiatal írói nemzedék sok tehetséges képviselőjét, de a magyar irodalommal általában kevesebbet törődik, mint a külföldivel. A fiatal írók közül Kaffka és Gellért mellett legtöbbször szerepel Bárdos Artúr (versek, kritikák) és Jób Dániel (elbeszélések), akik később más területen dolgoznak; Színi Gyula, Kemény Simon, Szilágyi Géza, Nagy Endre, Krúdy Gyula és Sas Ede. Krúdy kivételével (aki mindenüvé ír) az eddig említetteket sorolhatjuk a Magyar Génusz írói köréhez.

Meg lehet említeni a lap magyar szépirodalmi anyagából Papp Dániel egy posthumus elbeszélését, Thúry Zoltán két novelláját, Tömörkény, Molnár Ferenc, Lovik Károly egy-egy elbeszélését, Gárdonyi egyik elbeszélését, amelyből Annuska c. drámáját írja, s legfőképpen Ady: *A műhelyben* c. „rövid színekép”-ét, amely 1902. októberében jelenik meg, egy hónappal a nagyváradi bemutató után. (Bóka László Ady-könyve Ady egyetlen drámai művének csak a sikeres nagyváradi bemutatójáról emlékezik meg; nem említi, hogy a színmű a bemutató után hamarosan meg is jelent.) A darab egy vidéki szerkesztőség szürke, reménytelen, ábrándokat sorvasztó légkörét mutatja be, sok vallomáshitelű szubjektivitással. Versék is vannak közben. Idézek néhányat, a későbbi Adyt reveláló sort:

„Az én hitem csodás, nagy álmódás. . .

Az én hitem új földre nyit kaput,

Az én hitem pusztítani ölni tud,

Keserű könnyel színiig telt kehely. . .”¹²

Magyar regényt, vagy inkább hosszabb elbeszélést csak egyet közöl: Nagy Endre „Új Budapest” c. fantasztikus, utópisztikus művét. Itt lávaeső pusztítja el a bűnös Budapestet,

⁹ Juhász Gyula kiadatlan jegyzeteiből. *Nyugat*, 30. k. 5. sz.

¹⁰ L. pl. Cholnoky Viktor cikkei. *Magyar Génusz*, 1903. március 8., július 18., augusztus 23.

¹¹ *Magyar Génusz*, 1902. 849. 1.

¹² *Ady Endre*: *A műhelyben*. *Magyar Génusz*, 1902. 712. 1.

s új, ideális várost építenek a helyén, ahol megszűnnek a szociális igazságtalanságok. Merész, érdekes mű.

Osvát Ernő „Orosz Iván” c. regénynek induló műve, amelyből azonban csak egy folytatás jelenik meg, kuriózum-volta mellett a korabeli „oroszosság” népszerűségének is jellemző dokumentuma. „Ami Mignonnak Itália, az volt Ivánnak Oroszország”¹³ — írja Osvát regénye hősről. Az élet alapkérdéseit bolygató állandó nyugtalanságot tartja Osvát az oroszosság lényegének; ez jellemzi művének hőst, aki stílszerűen az újság gyászrovatának vezetője. A megjelent részletből nem lehet tudni, hogy nem az oroszosság divatjának szatírája lett volna-e a regényből. . .

A Magyar Géniuszban közölt szépirodalmi művek színvonala az itt szereplő fiatal írók látásmódjának, stílusának változatossága Osvát szerkesztése idején általában figyelmet érdemlő. Szemmel láthatók pl. a novellákban A Hét első tíz évének eredményei témában és ábrázolási technikában (városi hangulatok, tragikus lelki konfliktusok, friss, szarkasztikus hang). A lap szerkesztési politikájában azonban, észrevehetően nem az új magyar irodalom szerepeltetése a döntő szempont, hanem új külföldi írók, irodalmi irányok ismertetése. Ezért lepi meg az irodalmi ellenzék korábbi lapjainak késhegyig menő vitáit és a fiatal Nyugat harcosságát ismerő olvasót, hogy kevés cikk foglalkozik a Magyar Géniuszban a magyar irodalmi élet jelenségeivel, az Akadémia, a Kisfaludy-Társaság irodalompolitikájával és a magyar irodalmi múlt értékelésével. Ezek a cikkek sem mondhatók jelentőseknek. Polémia is csak egyszer teszi zajosabbá a Magyar Géniusz hasábjait; amikor Cholnoky Viktor cikket ír az új magyar stílusról.¹⁴

Az alkalmat egy szegedi újság cikke adja, amely szerint Arany, Petőfi és Szász Károly Shakespeare-fordítása a magyar nyelv felülmúlhatatlan diadala. Cholnoky szerint Petőfi csúcsa a világlírának, de rabja kora Kazinczy, Szemere, Bugát fertőztette stílusának; Arany csak alexandrínusaiban magyar, prózájában akadémiaibb az Akadémiánál; Szász Károly pedig nem tud sem angolul, sem magyarul. Tíz év alatt a magyar stílus akkorát fejlődött, hogy ma már a magyar klasszikusok legnagyobb része elavult, jókora részük élvezhetetlen. Cholnoky avantgardista könyörtelenségére felszisszen a Budapesti Szemle és az Alkotmány: a Magyar Géniusz megtámadta a magyar géniuszt. Cholnoky válasza csak azt ismétli, hogy klasszikusaink nyelvét a nyelvújítás megrontotta.

A múlt magyar irodalmáról egyébként kevés véleményt találhatunk a lapban. Egy Palágyi Menyhértről szóló cikk¹⁵ szerint Vajda a XIX. század legnagyobb lírikusa Petőfi mellett; Szini Gyula Tompa Mihályról ír szép megemlékezést és tisztelettel beszél Vadnay Károly érdemeiről a könnyed, franciás hang meghonosítása körül; máskor Lauka Gusztávnak a szenvedő romantikusokat kigúnyoló írásait méltatja. Osvát Ernő egyik megnyilatkozása¹⁶ két Aranyról szóló újabb mű bírálatá során, voltaképpen keserű panasz, hogy nem olvassuk Aranyt, nem él a nemzet köztudatában. Ezekből a cikkekből nem lehet összefüggő képet kapni az Osvát-Gellért-féle Magyar Géniusz múlt-szemléletéről. Nem jár sokkal több eredményrel a kritikai rovatban közölt bírálatok elemzése sem. Fenyő Miksa Kerrt utánzó impresszionista csevegésétől Mikes Lajos kissé tanáros, de magas esztétikai igényeket támasztó bírálatáig sokféle hang érvényesül. Az új Magyar Géniusz tizenhat hónapja alatt megjelent irodalmi művekről (pl. Gellért Oszkár és Erdős Renée versei, Gárdonyi „A hatalmas harmadik”, Herczeg „Andor és András” c. regénye, Gárdonyi „Annuska” és „A bor” c. drámája) alapos, maradót értékű megállapításokat olvashatunk; de a Magyar Géniusz írói körének nemzedéki öntudata még nem nő odáig, hogy a kritikai rovatot fegyverként kezelje írói céljai érdekében.

¹³ Osvát Ernő: Orosz Iván. *Magyar Géniusz*, 1902. 513. 1.

¹⁴ *Magyar Géniusz*, 1903. február 15.

¹⁵ Mikes Lajos: A magyar szellem függetlenségi harca. *Magyar Géniusz*, 1903. július 18. 14. 1.

¹⁶ O. E.: Arany-irodalom. *Magyar Géniusz*, 1902. június 8.

Érdeemes megemlíteni a lap ilyen természetű anyagából még egy portré-sorozatot a korabeli kritikusokról (Lázár Béla, Kóbor Tamás, Keszler József) és Szőke Oktáv [Színi Gyula] írását Kiss Józsefről, amikor Kiss a Petőfi-Társaságban felolvassa „A trombitás” c. versét. Színi Kiss József hatalmas népszerűségéről beszél; minden költeménye oly nagy érdeklődést, vitát kelt, hogy azt csak egy színházi bemutató lázával lehet összeférni.¹⁷

A Magyar Géniuszban szárnyait bontó „nyugatosság” lényegét Kosztolányinak az a megállapítása jelezheti, hogy Osvát Ernő egy irodalmi „tengerre magyar”-t kiált el.¹⁸ A Magyar Géniusz írói köre elégedetlen a belterjes tenyészetben egyre süllyedő színvonalú korabeli magyar műveltséggel, irodalommal, s be akar kapcsolódni a külföldi világnézeti, művészeti eredmények áramkörébe. Harcol az ellen, hogy művészeti rövidlátás, anyagi kérdések és ügyes reklám határozza meg, milyen művek jussanak el hozzánk külföldről. A lap szerkesztői ezt úgy igyekeznek elérni, hogy majdnem minden héten megszólaltatják a korabeli európai irodalomnak egy-egy jelentős alakját s a közölt novella, vers vagy drámarészlet előtt rövid; de tartalmas bevezetőben rajzolják meg az író portréját. Főképp az európai irodalmak naturalizmus utáni útkeresése jelentkezik a Magyar Géniusz szerkesztősége által kiválasztott művekben, Maeterlincktől Gorkijig igen széles skálán. A nevek adatszerű felsorolása is érzékeltetheti, milyen jelentékeny munkát végez igen rövid idő alatt a Magyar Géniusz az európai irodalmak közvetítése terén: Hamsun, D’Annunzio, Csehov, Gorkij, Kipling, Björnson, Maeterlinck, Wedekind, Bierbaum, Schnitzler, Wells, Liliencron, Andrejev, Mirbeau, Bang, Moreau, Max Halbe, Tolsztoj, Ibsen, Hauptmann, Wilde, Verlaine; a régebbiek közül Poe, Thomas de Quincey, Mérimée és Kleist jelenik meg a Magyar Géniusz hasábjain. Nem volt még folyóirat Magyarországon, amely ilyen széles utat hagyott a külföldi irodalmak beáramlásának. A válogatás széleskörű, a divatos nevek közül többnyire azokat emelik ki, akik valóban újat hoznak az irodalomba, s szembeszállnak a nyárspolgári, hálósipkás szellemmel, amelyet gyűlölnék az Osvát körül csoportosuló fiatal írók. Leginkább a szimbolizmus és az impresszionizmus iránti rokonszenvet lehet megfigyelni.

A lap íróinak esztétikai radikalizmusa mellől nem hiányzik bizonyos társadalmi, világnézeti kérdésekben mutatkozó éberség sem. 1902-ben pl. Szász Zoltán — akinek a Figyelőnél lesz nagyobb szerepe és a Jövendőnél — alaposan megmondja a véleményét Bourget *Etappe* c. regényéről,¹⁹ amely a szabadgondolkodás züllesztő hatását igyekszik illusztrálni egy család történetével. (Némileg csökkenti ennek a véleménynek az értékét, hogy a következő évben, a lap haldoklása idején folytatásokban közlik Bourget „A köpönyeg” c. regényét.)

A külföldi írókat bemutató cikkek közül a három legjobbat említtem meg. Színi Gyula²⁰ lelkesen, sok tárgyi adattal ismerteti a francia dekadensek és szimbolisták irodalmi alkotásait: cikkében le is fordít két Rimbaud-verset, köztük Rimbaud híres, a hangokban is színeket látó versét a magánhangzókról. Török Gedeon²¹ [Osvát Ernő] — Csehovval szembeállítva — ragyogóan jellemzi Gorkijt: „Gorkijban a gondolkozó jóval gazdagabb, mint a művész. A forma aszimmetriájáért a le nem csiszolt drágakövek súlyával békít ki. Csehov nagyobb művész, de Gorkij erőteljesebb író.” Az orosz irodalom, amely egyik cikk szerint „a revolúció hevével és mohóságával tör elő s hódít”, az érdeklődés középpontjában áll. Csehov pl. máskor is szerepel; a publicisztikában gyakorta reakciók vezekre evező Cholnoky Viktor²² mutatja be igen jellemzően; azt mondja, „a nitroglicerin van benne minden orosz írónak az írásában”, és „nyomán vágy két a szabadságra, az új rendre...”

¹⁷ Szőke Oktáv [Színi Gyula]: Médaillon. Kiss József. *Magyar Géniusz*, 1902. 654. l.

¹⁸ *Kosztolányi Dezső*: Kortársak. I. 216. l. Nyugat kiadás. é. n.

¹⁹ Szász Zoltán: Irodalmi reakció. *Magyar Géniusz*, 1902. 701. l.

²⁰ *Magyar Géniusz*, 1903. január 4.

²¹ *Magyar Géniusz*, 1902. 454. l.

²² *Magyar Géniusz*, 1902. 472. l.

A Magyar Géniusznak a külföldi írókat bemutató anyaga ma is érdekes, a lap szerkesztésének színvonala 1903 tavaszáig magas, ezért joggal lehet kérdezni: mi az oka annak, hogy egy félév alatt szerkesztő-válság jelentkezik, s hamarosan meg kell szűnhie?

Az okok nyilvánvalóan szélesebb körűek Miksa anekdotikus tájékoztatásánál, de említsük meg ezt is. „Meg kellett a lapnak szűnnie, mert az írók megnősültek, feleségül vették a lap fiatal lányelőfizetőit, akik ezentúl természetesen tiszteletpédányra tartottak igényt, s így a lap előfizetők nélkül maradván megszűnt.”²³ A Magyar Géniuszt és olvasóinak viszonya azonban valóban döntő oka a lap megszűnésének. Ambrus Zoltán néhány évvel később a Nyugatban cikket ír arról, hogy kiből áll ekkor a magyar irodalom közönsége: „Budapesten több, vidéken kevesebb hölgy, néhány száz fiatalember, aki maga is író akar lenni. . . a magyar irodalomnak ez a néhány száz ember az egész közönsége.”²⁴ Keserű és valószínűleg igazságtalan megállapítás, amelyben azonban annyi igazság van, hogy érezteti az új írói törekvéseket — egyelőre — körülvevő légüres teret. Mikor Osvát Ernő átvette a Magyar Géniuszt, arra gondolt, hogy könnyebb a lap meglévő előfizetőit meghódítani az új irodalomnak, mint vállalni egy új lap indításának a kockázatát. A régebbi előfizetők azonban pánik-szerűen hagyják ott az új Magyar Géniuszt, amelyből hétről-hétre meggyőződhetnek arról, milyen műveletlenek és ostobák. A konzervatív kispolgári olvasók helyébe pedig nem sikerül újakat szerezni. A radikális gondolkodású polgári értelmiség már odaszokott — az egyébként is rugalmasabban, alkalmazkodóbban szerkesztett — A Héthez. Más olvasórétegek szóba sem jöhettek. Később Gellért Oszkár próbálkozik bizonyos kompromisszummal, közeledéssel az előfizetők ízléséhez, de a lap múltja az erősebb; elnémtja az új írói szándékokat és magát a lapot is.

Az olvasók előtt az sem lehetett világos, hogy itt egy új írói nemzedék akar utat törni. Programot nem ad a Magyar Géniuszt, a tehetség és a vélemény-szabadság jogait a nemzedéki összetartozás tudata, sajátos színei nélkül igyekszik érvényesíteni; a lap glosszái, reflexiói elárulják, hogy helyüket sem látják tisztán az akkori magyar kulturális életben, nem ismerik lehetséges szövetségeseiket és ellenségeiket. Azok a fiatal írók pedig, akiknek átütő erejű tehetsége program nélkül is zászló lehet az olvasók előtt, még nem jutnak igazi nyilvánosság-hoz. Ady Nagyváradon újságró, Móricz egy pesti szerkesztőségben körmöl jelentéktelen beosztásban, Babits nevét a Négyesy-szemináriumban is most kezdik megismerni.

Az olvasók távolmaradásában szerepet játszhatott az a körülmény is, hogy a Magyar Géniuszt nem foglalkozik a politikai eseményekkel, pedig abban az esztendőben az egész magyar életet a politikával robbanásig telített légkör jellemzi (akkor javasolja Fejérváry honvédelmi miniszter az újonclétszám felemelését, erősödik az obstrukció, lemond Széll Kálmán). A lap egyik, már idézett cikke ezzel kapcsolatban a sajtótörvényre hivatkozik, amely az irodalmi hetilap hasábjairól kizárja a közvetlen politizálást.

A Magyar Géniuszt kísérlete az említett okok miatt kudarcba fullad, de jelentősége így is számottevő: az új irodalmi mozgalom, az újszemléletű irodalom igényének első fóruma, amely teljesen az induló fiatal írók kezében van. Ady Endre is a Magyar Géniusznál kerül együvé az új irodalmi mozgalommal. (Nem sikerült tisztáznom, hogy jutott el „A műhelyben” c. színműve a Magyar Géniuszhoz. Talán Osvát révén, aki nagyváradi volt, és megmaradt kapcsolata szülővárosával.) A Magyar Géniuszt érdemei között nem lehet említés nélkül hagyni a lap közleményeiben mutatkozó nyelvi gondosságot, s főképp azt a törekvést, hogy új ízekkel tegye vonzóbbá a cikkeket, kritikákat, tanulmányok stílusát. Osvát „egérszürke prózájának” nevezte a kor értekező, publicisztikai nyelvét; a Magyar Géniuszt írói, Osvát, Színi Gyula, Cholnoky Viktor az impresszionista színésset, a gondolati és érzelmi árnyalatok iránti

²³ *Nyugat*, 1923. 731. l.

²⁴ *Nyugat*, 1908. 284. l.

érzékenységet a meggyőzés szenvedélyével forrósitó prózát írnak, mint Ignótus vagy Bródy ; a Nyugat esszé-stílusának előzményeit Péterfy Jenő mellett itt kell keresnünk.²⁵

Figyelő (1905)

A Magyar Génius megszűnése után ötnegyed évvel, 1905. januárjában indul meg a Figyelő, az új írói nemzedék újabb, magasabb színvonalú és nagyobb figyelmet ébresztő kísérlete, ismét Osvát Ernő szerkesztésében. A Magyar Génius írói időközben főképp a napisajtóban dolgoznak ; Gellért Oszkárt pl. el is szakítja publicisztikai munkássága a fiatal írók Osvát-vezette csoportjától.

A Figyelő havi szemle, formátuma ugyanaz, mint a Nyugaté, 70—80 oldal terjedelemben jelenik meg. Kiadója a Deutsch Zsigmond és társa könyvkereskedés ; Márkus Samu könyvnyomdájában készül. Az anyagi alapot az biztosítja, hogy tíz író havi húsz-húsz forintot ad át a kiadónak. Honoráriumot nem fizetnek²⁶. Általános érdeklődésű folyóirat, „grand revue” — ahogy ekkor hívják.

A kiadó 1904. decemberében rölapot ad ki, amelyben azt írja, hogy „a Figyelő munkatársai a fiatal írói nemzedéknek gondolkodásuk elfogulatlanágáról, írásművészetéről ismert tagjai. . .” Javarást a Magyar Génius munkatársai vannak itt, de új nevek is szerepelnek ; Ady neve már itt középpontba kerül s megjelenik Kosztolányi Dezső és Ambrus Zoltán A Figyelő nem eléggé tagolt beosztású. Az első részében váltakozva következnek elbeszélések, versek, esszék, nagyobb cikkek ; a Figyelő-rovat az irodalmi, színházi kritikák helye, a Szemlék rovat külföldi folyóiratokat ismertet. Ez a beosztás marad meg a lapnak mind a tizenegy számában.

Az első szám címlapján Beck Ö. Fülöp rajza látható : egy ülő, térdére támaszkodó, behúnyt szemmel töprengő, megkoszorúzott fejű hatalmas alak, az alkotó szellem szimbóluma, akit apró emberkék tömege táncol körül. Az első cikk Osvát Ernő híres „Motívumok” c. írása. „Sehol több tehetség el nem pusztul mint Magyarországon... elpusztulnak pihenő férfikkal, mielőtt a fejlődés homály-útját elhagynák, nyomtalanul és kevesektől észrevéve, mintha csak vázlatoknak születtek volna.”²⁷ A tehetség tisztelete mellett, amely Osvát egyik legjellemzőbb vonása, megszólal a felelősségérzet is. Nálunk „a tollakat nagyon is hamar fogja el a ‚minden mindegy’ blazírtsága. A kivételeket én tiszteltem a legjobban. És ezek a meghatóan büszke tollak lesznek a vezetői irodalmi ifjúságunknak.” Ez a keserű szembenállás a korabeli magyar világgal egyébként jellemzi az egész Figyelőt. Ady két cikke, továbbá Róbert Jenőnek, Fenyő Miksának, Szini Gyulának a lap gerincét adó irodalmi, művelődéspolitikai írásai ebből a magatartásból sarjadnak. Igaz, hogy nagyon különböző céllal és hangsúllyal, a művészeti újat-akarás és a társadalmi felelősségérzés eltérő igyekezetével. Ady Endre „Egy ismeretlen Korvin-kódex margójára” c. cikkében a Kazinczyak, Apáczai Csere Jánosok hivatástudata izzik ; a „Morituri” 1905. októberében a reménytelenül küzdők elszántságával köszönti az új magyar társadalmat. A radikalizmus és forradalom hazai helyzete, tragikus életérzése tükröződik soraiban. „Tízezer ember előreszaladt. Európaivá vált idegben, vérben, gondolatban, szomjúságban. . . Ezek a szent kengyelfutók nem is álmodták, hogy sarkukban százezrek nincsenek.” „A Grünwald Bélák és Péterfy Jenők menekültek, mihelyst tisztán láttak. Ki tudja, hányan és kik voltak ők?” „Nem volt szabad. . . meglátni, hogy néhány Fáraóé ez az ország. Hogy szennyes állati létben tartják a milliókat”. „Akinek a homlokán ott vigyázatlankodik a Gondolat . . . az elveszett.”²⁸

²⁵ A Magyar Géniusről és a Figyelőről I. Gellért Oszkár : Kortársaim. 17—24. I. Művelt Nép Könyvkiadó, 1954.

²⁶ Élek Artúr és Fenyő Miksa személyes közlése Farkas Lujzának. L. Farkas Lujza : A Nyugat és a századeleji irodalomforduló. Bp. 1935. 18. I.

²⁷ Figyelő, 1905. 2. I.

²⁸ Figyelő, 1905. 634. I.

Róbert Jenő, a későbbi berlini színházi vállalkozó Jászi Oszkárnak a Huszadik Században megjelent, kulturális elmaradottságunk okait elemző cikkével vitatkozik. Jászi beteg társadalmi viszonyainkban látja kulturális elmaradottságunk okát; Róbert az új nyugati műveltségtől való elzárkózásban.²⁹ Színi Gyula budapesti glosszáiban a felületes külföldimádatba és a parvenű művelődéspolitikába köt bele: "Építjük a Pantheonokat és egyelőre a portás ül csak benne."³⁰ Cholnoky Viktor a népszerű epigonizmussal és a hivatalos szemellenzős akadémiizmussal szemben önérzetesen utal a Figyelő körül csoportosuló írók céljára: "Mindent, ami újat jelent, először az úgynevezett 'obskurus' [kis nyilvánosságú] lapok visznek bele az irodalomba."³¹

A Figyelő — amint az idézett cikkekből nyilvánvaló — határozottabban és érettebb formában tükrözi a későbbi Nyugat-nemzedék ideológiájának összetevőit, mint a Magyar Génusz. Kétségtelen az is, hogy a Figyelő olvasása közben sokkal több társadalmi — igaz, ellentmondásokkal teli — radikalizmussal találkozunk, mint a Magyar Génuszban, — és teljesen eltűnik a Magyar Génusz egyes cikkeinek olcsó opporionizmusa. Szembetűnőbb az új írói nemzedék politikai polarizálódása is. Nem akadályozzák ezt Osvátnak az írói egyéniség tiszteletére épülő szerkesztési módszerei sem itt, sem a Nyugatban.

Osvát a Figyelő szerkesztése során is nagy gondot fordít arra, hogy minél többet adjon a korabeli Európa irodalmi életéből. De itt már az újjászülető magyar irodalomé a döntő szó. A Figyelő évében, 1905 tavaszán és nyarán jelennek meg nagyobb számban Ady versei a Budapesti Naplóban. Ady költészetének vonzó és taszító ereje megpezsztíti a magyar irodalmi életet. A Figyelő magáénak vallja Adyt, vállalja a kard és pajzs szerepét költészete mellett.

Milyen fordulatot hoz Ady megjelenése irodalmi életünkben, érdekesen mutatja Színi Gyula két cikkének összehasonlítása. 1905 márciusában arról ír, hogy "a mi lírai költészetünk nem modern és... semmi köze sincs ahhoz az általános felszabaduláshoz és fellendüléshez, amely az egész világon talán éppen az érzékeny, finom lírát pendítette meg leghamarabb."³² Októberben Adyról szóló cikkében már így ír: "Talpra állott és egy kicsit meg is rendült lába alatt a lírai parlag. Várjuk tőle a legújabb generációnak azt a dicsőségét, hogy nagyvilági szellemű, modern és mégis minden ízében, léleketében magyar költőt ad az új századnak." "Ady Endre héraklészi közdelemre indul az új kötetével — folytatja — és mi barátai csillogó szemmel kísérjük."³³ A Héraklész-hasonlat, amint a cikkből kiderül, úgy is igaz, hogy a költő kígyókkal a bölcsőjében született. (Itt valószínűleg Tóth Bélának a Pesti Hirlapban akkoriban megjelent értetlen, Adyt gúnyoló cikkeire utal.) Még messze vannak Ady igazi harcai és győzelmei, de Színi, nála szokatlan lelkesedéssel ír arról, hogy "izzó és káprázató diadalt arat a kígyókon, amik a bölcsőjébe kúsztak".³⁴ A Figyelőben két verse jelenik meg Adynak, közöttük a „Harc a nagyúrral”. Költőket egyébként alig találunk itt; Kemény Simon és Szilágyi Géza néhány verse mellett csak Kosztolányi Fasti-ját lehet megemlíteni. A külföldi költők közül is csak jelentéktelen angol költőktől fordít néhány verset Zsoldos Benő. A folyóirat elbeszélés-anyaga nagyobb. A legjobbak: Krúdy Gyula (Török Gedeon álnéven) "A kemény Zendowszky" és Kaffka Margit "Levelek a zárdából" c. elbeszélése. A többiek is, — Színi Gyula három, Cholnoky Viktor kettő, Bíró Lajos, Elek Artúr, Kabos Ede és Révész Béla egy-egy elbeszéléssel — változatos színképet adnak, — Bíró és Révész lelkiismeretet kavaráó, oroszos indulatú társadalomrajzától Színi elomló, finomkodó lírizmusáig. Külföldi írótól egyetlen elbeszélést sem találunk. Drámarészlet több is megjelenik: Hauptmanntól, Strindbergtől és a Svájcba emigrált anarchista német írótól, Oscar Panizzától.

²⁹ *Figyelő*, 1905. 473. 1.

³⁰ *Figyelő*, 1905. 81. 1.

³¹ *Figyelő*, 1905. 325. 1.

³² *Színi Gyula: A modern líra. Figyelő*, 1905. 192. 1.

³³ *Figyelő*, 1905. 658. 1.

³⁴ *Uo.*

Legjelentősebb a Figyelőben az esztétizáló műfajok, az esszé, a bírálat és az irodalmi publicisztika szerepe; ilyen írások töltik meg a lap nagyobbik részét. A Nyugat modern kritikai szemlének néhány jellegzetes vonása már a Figyelőben jelentkezik; a sokkal szélesebb látókör, a határozottabb állásfoglalás, a maguk helyzetének, céljainak világosabb látása jellemzi az Osvát körül csoportosuló fiatal írókat, mint a Magyar Géniuszban.

A kritika feladatai és módszerei többször foglalkoztatják a Figyelő munkatársait. Fenyő Miksa terjedelmes tanulmányban ismerteti a "Davidsbündler" kritikai csoportot, lelkesen beszél Alfred Kerr impresszionisztikus—epigrammatikus kritikai módszeréről, amely bebizonyítja, hogy a kritika művészet, gyakran különb, mint a megbírált mű. Ezt hangsúlyozza Róbert Jenő is, de hozzáteszi: mégsem becülik nálunk semmire sem a kritikát. Pedig hol van pl. olyan színvonalú drámaírónk, mint amilyen kritikus Ambrus vagy Ignotus...³⁵ Színi Gyula már a következő számban cáfolja Róbertet és Fenyőt: a Kerr-féle kritika épen mint kritika nem ér semmit. Igazi művészettel szemben nem lehet jogosult, művészkedő mesterember számára pedig hasztalan. Színi Péterfy Jenő, Ambrus Zoltán, Ignotus és Kóbor Tamás kritikáit valóságos nemzeti irodalmi vívmánynak tartja; közönségük azonban nekik sincs.³⁶ De ugyanitt dadogásnak nevezi Vörösmarty és Bajza bírálatait. Mint Cholnoky Viktornak a nyelvújítás és Petőfiék nyelvéről tett ócsárló kijelentései, ez a megjegyzés is egyik tünete annak, milyen értetlen, gyanakvó elfogultsággal áll szemben a fiatal írói nemzedék egy része mindazzal, ami irodalmunkban Csokonaitól Vajdáig történt.

Színi Gyula egy másik cikke a modern líra problémáihoz szól hozzá. Modern líra alatt elsősorban a francia szabadverset érti, amely — Gustave Kahn és Jules Laforgue verseiben — a verselés komplexebb zenéjét, az érzés közvetlenebb sugárzását hozta. Az angol praerafaelitákkal (Ruskin, Rossetti) és a tolsztojánusokkal szemben hitet tesz a l'art pour l'art mellett, amely csak azt jelenti, hogy nem szabad vallási, hazafias, erkölcsi feladatot adni a költőnek; a versnek önmagában kell hatnia. A modern líra nagy vívmányaként említi, hogy a leírás helyébe a megsejttetés került és gátlástalanul érvényesül a költői egyéniség.³⁷

A Figyelő körének irodalmi tudatában nagy szerepet játszik az emberi igénye az irodalomban, s ez alatt főképp a lelki élet intimitásait, a lelki folyamatok plasztikus ábrázolását értik. Nem egyszer együtt jár ez a társadalmi kérdések iránti süketséggel, vaksággal. Egy Madáchról szóló aláíratlan cikk írója pl. csak a 8. és 10. szín Kepler-jelenetét érzi igazán jónak, mert szerinte „itt emberi szív lüktet, itt sír valaki”.³⁸ Bíró Lajos követeli, hogy az irodalom szabaduljon meg minden tendenciától; hiszen egy jogász két oldalon világosabban bizonyít a rabszolgák felszabadítása érdekében, mint a „Tamás bátya kunyhója” sokszáon. Az irodalomnak a lélek élete marad, a mese — és új szint adni a dolgoknak. Egyetlen célja, hogy gondolatviharokat keltsen s érzéshullámokat verjen fel. Hatni az olvasók elitjére akar, a többi csak a zseniknek adatott meg.³⁹ Fenyő Miksa (Pállya Márton álnéven írott) „Magyar regényekről” c. esszéje szerint Kemény Zsigmond az egyetlen nagy regényírónk, neki van igazi, megrázó pszichológiája. Két frissen kiadott magyar regény is (Gárdonyi: „Az öreg tekintetes”; Iványi Ödön: „A püspök atyafisága”) arról vall, hogy a magyar íróknak nincs szemük és tolluk a lelki folyamatokhoz, leegyszerűsítik a lélektani problémákat, ezért nincs magyar Comédie Humaine.⁴⁰

Arról, hogy az élet megrázóan gazdag s az irodalom koldusszegény, egészen más forrású indulattal beszél Ady a Nemzeti Színház magyar ciklusáról írott cikkében. A színpadtól azt várja, hogy „hozza az élet nagyszerű teljességét”. De „a mi íróművészeinknek

³⁵ Figyelő, 1905. 589. 1.

³⁶ Figyelő, 1905. 601—605. 1.

³⁷ Figyelő, 1905. 192—197. 1.

³⁸ Figyelő, 1905. 660. 1.

³⁹ Figyelő, 1905. 257. 1.

⁴⁰ Figyelő, 1905. 665—678. 1.

kínai nyelven van írva az élet"; az a problémájuk, hogy "létezik hitvány és létezik derék — mágnás". "Okvetlenül kezdjük már sokan szomjúhozni az igazi Életet s az igazi Művészt" — fejezi be cikkét.⁴¹

Másoknál is tapasztalhatjuk ezt a szomjúságot, ha nem is ilyen tisztasággal és tudatossággal — s találkozhatunk e szomjúságsugallta irodalompolitikai állásfoglalásokkal. A tragikus sorsú Papp Dánielt azért tartja nagyinak a Figyelő, mert igazi élet és művészet forr össze műveiben. Kiáll A Hét és Kiss József mellett, akit az újat vállaló merészsége miatt nem méltányolnak a hivatalos irodalom szervei. Máshelyütt, Eötvös Károly és Abonyi Lajos összes műveinek kiadását kommentálva támadja az üzleti érdekek oltárán az igazi irodalmat feláldozó könyvkiadást: "Ki a magyar kiadó irodalmi tanácsadója? A könyvügynök. Ki csinálja napjaink magyar irodalmát? A könyvügynök."⁴² A kulturális parlag környezet-hatását érzi Elek Artúr az öregedő Mikszáth műveiben is. "Csodás nagyra nőtt, izmosra serdült bojtortánja ő a „magyar ugar”-nak, amint egy költő-barátunk danolja; (— láthatjuk itt Ady frazeológijának gyors terjedését —) talán meseszerű növényre fejlődött volna akkora ősi erővel, ha nem ezen az ugaron születik."⁴³ Szini Gyulának a tanár Péterfyt idéző ésszéje is arról beszél, hogyan ölte meg a magyar élet kisszerűsége a magyar irodalmi gondolkodás egyik legnagyobbját.

Fennállásának tizenegy hónapja alatt a Figyelő rendszeresen és magas színvonalon tájékoztatja olvasóit a külföldi irodalmak eseményeiről. Ismerteti a legnagyobb hatású külföldi folyóiratokat, főképp a „Mercure de France”-t és a "Die neue Rundschau"-t; ezeknek a tükrében láthatja a magyar olvasó, mi történik a világirodalomban. Az akkor igen magas hőfokú Ibsen- és Maupassant-láz tünetei szinte minden számban megtalálhatók. Gyorsan visszhangzik olyan eseményekre is, mint a forradalmi tevékenysége miatt letartóztatott Gorkij érdekében világszerte támadt mozgalom. Szini Gyula cikke hangsúlyozza, hogy Európa szellemi elitje most a szellemi összetartozás gondolata mellett tett hitet, méltatja Gorkij életét, addigi munkásságát, majd így folytatja: "... még nyilván nagy szerepe lesz (Gorkijnak) Oroszország szellemi fejlődésében és talán ő lesz örököse Tolsztoj hatalmas hagyatékának. Bár Oroszországban úgy van, hogy ember tervez, kormány végez, esetleg ki is végez."⁴⁴

Érdekes és ma is tanulsággal olvasható a Figyelőben megjelent néhány író-portré. Elek Artúr Poe-t, Szilágyi Géza Arno Holz-ot, Szini Gyula Lenaut mutatja be.

A Figyelő jóval szélesebb körű figyelmet ébreszt, mint a Magyar Génusz; a napi sajtó is felfigyel megjelenésére. A Magyar Hírlap szerint "tartalmassága és érdekessége feltűnő", s elismeréssel ír róla a Budapesti Napló, a Pester Lloyd és Az Ujság is. A Huszadik Század szerint kissé több francia és angol levegő kellene, de ebben nincs igaza. Legérdekesebb a Figyelő visszhangja a Négyesy-szeminárium fiataljainak, a Nyugat későbbi nagyjainak a lapjában, a Tűzben: "Egy eszmének a megvalósítása, mely amint mondani szokás, a levegőben volt... Itt a magyar revue!... Visszafojtott lélegzettel lessük, hogy kibírja-e a gyermekbetegségeket... De látnunk kellett, hogyan sorvad a közöny rettenes bajában Ambrus Zoltán Új Magyar Szemléje... Erénye, hogy megvan. Hogy gyönyörű stílusban íródik, hogy minden sorát élvezet olvasni... éles szemmel pillant a nagyvilágba; de hibája, hogy ezen éles szeme átsiklik a mi magyar viszonyainkon... túlsokat kacsintgat német szomszédainkra... A kritikai rovat feltűnően gazdag, de talán túlsok benne a külföldi... A Figyelő megérdemli a legműveltebb olvasóközönséget; a magyar publikumon a sor, megmutatni, érdemes-e a Figyelőre."⁴⁵

⁴¹ Figyelő, 1905. 261. 1.

⁴² L. a 40. sz. jegyzetét.

⁴³ Figyelő, 1905. 532. 1.

⁴⁴ Figyelő, 1905. 149. 1.

⁴⁵ M. J.: Figyelő, Tűz, 1905. 30. 1.

A Figyelőt mint egy fiatalokból álló írói csoport összetartozásának tudatosítóját alig veszik észre, pedig ez a legnagyobb jelentősége mind az írók, mind a közönség számára. Az egyik disszertációnak az a megállapítása, hogy megindítja a "hivatalos" irodalom szerveződését, téves.⁴⁶ Erről csak a következő évben lehet beszélni, a Figyelő megszűnése után, az Új Versek visszhangja kapcsán. Tóth Béla néhány Ady érthetlenséget gúnyoló cikke még nem nevezhető a "hivatalos" irodalom szerveződésének.

A Figyelő is azért szűnik meg, mint a Magyar Génius : nincs pénz a megjelentetésére, nincs elég közönség, amely eltartsa. Néhány, a Figyelővel párhuzamos későbbi lapalapítás azonban, amelyben több-kevesebb világossággal és hatáserővel hasonló világlátású irodalom igyekszik utat törni, azt bizonyítja, hogy a megindult irodalmi folyamat életerős. Amint már említettem, a Nyugat előfutárának voltaképpen csak a Magyar Géniust és a Figyelőt lehet tekinteni ; Osvát személyének szerepe és az új írói csoportosulásnak — az 1919 előtti Nyugat értelmében — homogén jellege és célja ezekben érvényesül. Más lapok, elsősorban a Szerda és a Jövendő, helyet adtak a Magyar Génius és a Figyelő sok írójának s olyan módon szerkesztették őket, amely támogatta az új szellemű irodalom érvényesülését, — de ezekben már csak más írókkal, másfajta irodalmi szándékokkal együtt szerepelnek a későbbi nyugatosok.

Szerda

A „Szerda” „Tudományos és művészeti folyóirat” vizsgálatát megkönnyíti, hogy ama kevés folyóiratunk közé tartozik, amelynek már megírták az életrajzát. (Kunz Egon *A Szerda. Egy folyóirat különös története*. Bp. 1948.) 1906. október 3-ától november 14-ig jelent meg hetenként 48 oldal terjedelemben (összesen hét szám), a mai B/5-nek megfelelő nagyságban ; szerkesztőként és lapfőként Gundel Antal szerepel ; a Hornyánszky V. nyomdában készül. A legszebb kiállítású és tipográfiájú magyar folyóiratok egyike. Érdeklődése nemcsak az irodalomra terjed ki, hanem képzőművészeti, zenei és más tudományos kérdésekre is.

Kunz Egon szerint a lap ötlete egy művésztársaságban született meg, amely az akkori Kairo kávéházban gyűlt össze szerdánként. Főképp a szecesszió első jelentős hazai központjának, Szablya-Frischauf Ferenc festőiskolájának tagjai találkoztak itt fiatal írókkal és irodalmi, művészeti érdeklődésű polgárokkal. A lapvállalkozással járó anyagi terheket Gundel Antal, a híres vendéglős lelkes és különc fia vállalta, aki irodalmi ambíciói mellett arról volt nevezetes, hogy szociális felbuzdulásában néha munkászubonyba öltözve vasrúddal a vállán sétált végig az Andrássy úton. Gundel Antal nagystílusú és bőkezűen látott munkához. Az irodalmi rovat vezetője Ambrus Zoltán, a színházié Ignótus lesz (aki összekülönbözve Kiss Józseffel, akkoriban hagyta ott A Hét-et), a képzőművészetié Dr. Meller Simon, a tudománykritikai rovat vezetője pedig Dr. Zemplén-Győző. Dr. Hubert Emil, a Széchényi Könyvtár könyvtárosa a zenei rovatot vezette, és az ő kezében futottak össze a lap szerkesztésének ügyei is.

A Szerda nemcsak a legszebb kiállítású (amelyhez hozzájárulnak Szablya-Frischauf Ferenc és Kürthy György grafikái), hanem a legszínvonalasabb magyar folyóiratok egyike is volt. Igyekezett a legkiválóbb írókat, tudósokat foglalkoztatni, az irodalomból, a művészeti és tudományos eredményekből a legjobbat közvetíteni olvasóinak. Természetes, hogy két hét alatt nem érhetett el számottevő eredményt sem az irodalom, sem az olvasóközönség szervezése terén. Érdemei azonban vitathatatlanok így is.

A Szerda hasábjain, a Figyelő megszűnése után egy évvel szinte teljes számban együtt vannak a Magyar Génius és a Figyelő írói körének fiatal tagjai : Gellért Oszkár, Cholnoky

⁴⁶ Kunz Egon : *A Szerda*. Bp. 1948.

Viktor, Szilágyi Géza, Bíró Lajos, Jób Dániel, Kaffka Margit, Színi Gyula, Fenyő Miksa. Itt kerülnek közelebbi kapcsolatba nemcsak Ambrus Zoltánnal, aki már a Figyelőbe is írt, hanem Ignotusszal is, az előző nemzedéknek az új irodalmi törekvéseket vállaló és értük harcba szálló kiemelkedő egyéniségeivel. A Szerda szerkesztési politikája azonban írók és törekvések szélesebb körét szerepelteti (Gárdonyi Géza, Molnár Ferenc, Heltai Jenő) és észreveszi a fiatal tudós nemzedék néhány tehetséges tagját (Gombocz Zoltán, Lukács György, Hevesi Sándor). A művészi igényesség mellett némi szociális lelkiismeretfurdalástól nyugtalanított, felvilágosult liberalizmust lehet megfigyelni a lapban. A napi politika nem kap helyet benne.

Igen értékes és változatos a hét szám szépirodalmi anyaga, különösen a novellák. Vers aránylag kevés jelenik meg. Ady Párizsból küld két verset („Sírni, sírni, sírni”; „Özveggy legények tánca”); Gellért Oszkár, Ignotus és Szilágyi Géza mellett olvashatunk egy verset Endrődi Sándortól is. Adynak egy novelláját is kiadják („Isten báránya”), s az itt közölt novellák között olyan értékek is akadnak, mint Molnár Ferenc-től a „Szentoltvajok”, Heltai Jenő-től „A tündérlaki lányok” és Gárdonyi Gézától a „Melyik a kettő közül”. A szerkesztők egyébként mintha főképp a nagyváros világát s a lelkiélet zavarait feldolgozó írásokat látnák legszívesebben. Mint irodalomtörténeti érdekességet említem meg, hogy itt közli Angyal Dávidné Péterfy Jenő németnyelvű ifjúkori verseit.

A Szerda igényes és sokoldalú kritikai rovatot is akart, még pedig minden művészeti ágban; Ambrus Zoltán az első számban külön kéri a fiatal kritikuskok közreműködését, és teljesen szabad kezét igér nekik. Az irodalomkritikai rovatban Fenyő Miksa, Szilágyi Géza és Salgó Ernő tevékenykedik: számottevő írásuk azonban nem jelenik meg itt; rövid, kiábrándult hangú cikkekben ismertetik ennek a rövid időszaknak — ma már jelentéktelen — irodalmi újdonságait. A zenei, a képzőművészeti és különösen az Ignotus-írta színházi kritikák érdekesebbek és színvonalasabbak. Szeretném kiemelni Ignotusnak a Thália munkások részére rendezett Nóra-előadásáról írt bírálatát. Az előadás szerinte „valóságos reveláció” volt.⁴⁷

Fennállásának rövid ideje alatt a Szerdában két kérdésről foly irodalmi vita. Ambrus Zoltán Mikszáthnak az azévi Almanachba írt előszavával száll szembe. Mikszáth ugyanis tiltakozik az ellen, hogy regényekből, novellákból írjanak színdarabokat: „... a mesekölcsönzés arra a Czobor grófra emlékeztet, aki egy Rubens-festményből csináltatott magának kabátot Mária Terézia udvari báljára.” Mikszáth azt állítja: aki olvasta a regényt, azt már nem érdekli a színdarab; — aki pedig nem olvasta, a színpadon elnyomorított formában ismerheti meg. Ambrus arra hivatkozik, hogy a színmű inkább használ a regénynek, mert népszerűsíti, és megemlíti a Bohémélet, a Carmen példáját.⁴⁸ A másik vita — a színjátszó stílusról — Ignotus és Hevesi Sándor között nem bontakozhatott ki. Ignotus szerint a színészre a költő felfogása annyira kötelező, hogy minden darabot annak a kornak a színjátszó stílusában kellene előadni, amelyben a darab megszületett. Hevesi Sándor azt hangoztatja, hogy a színház történetében a költő szerepe egyre csökken s a színészi felfogás a döntő.⁴⁹

A lap irodalomtörténeti érdekű cikkei közül még kettőt említek meg. Az egyik Szinyeyi József írása „A repertóriumok hasznáról”, amelyben önéletrajz is van; a másik Ambrus Zoltán „Irodalom és újságírás” c. tanulmánya, amely valószínűleg ősforrása több, azóta az irodalomtörténetekben gyakran szereplő megállapításnak. Ambrus szerint a zsurnalisztika térhódítása egyik irodalomban sincs olyan erős, mint nálunk. A főokot abban látja, hogy nálunk a hírlapírás fellendülése egybeesett az irodalom fellendülésével, de az irodalom és tudomány közéleti, társadalmi befolyása továbbra is csekély maradt, s ezért az irodalomnak

⁴⁷ Szerda, 1906. 291. 1.

⁴⁸ Szerda, 1906. 332—334. 1.

⁴⁹ Szerda, 1906. 62—71. 1.

szükségszerűen szövetkeznie kellett a sokkal nagyobb hatású sajtóval. A sajtó hatása látszik abban is, hogy az utolsó negyedszázad irodalmában a tehetségek sokkal különbek voltak, mint a produkció. A legtöbb író hírlapírásból él, ízlésének, tehetségének javarészt felszívja a sajtó. Sokuknak le kell mondaniuk az elmélyültséget kívánó témákról, a hosszabb műfajokról. A tárca és a rajz műfaja ilyen áldozatok árán alakult ki. Igaz, hogy a sajtó toborzott közönséget az irodalomnak, de el is vette tőle; — a mérleg negatív.⁵⁰

A Szerda hét szám után megbukott; amint Tóth Béla a Pesti Hírlapban írta, csütörtököt mondott. A bukást az okozta, hogy Gundel Antal apja soknak találta a Szerdára elfogyó pénzt. Nemcsak a lap kiállítása volt pazarló, hanem nagyon magas volt a kifizetett honoráriumok összege — az írók véleménye szerint is —. Arról is beszéltek, hogy egyébként se volt minden rendben a lap pénzügye körül.

A Szerda megszűnése miatt egyidőre ismét szétszóródnak a későbbi nyugatos fiatal írók; egy-két napilapban és különféle, a Szerdánál is rövidebb életű és kisebb jelentőségű folyóiratkísérleteknél találkozunk velük a Nyugat megindulásáig.

Jövendő (1903—1906)

A Jövendő korábban indul, mint a Szerda vagy a Figyelő, de a most tárgyalt négy folyóirat közül szükségszerűen kerül az utolsó helyre. Mind az új írócsoport összetartása, mind az új irodalmi igények képviselése és az írók műveinek publikálása tekintetében jóval kisebb a szerepe, mint a másik három folyóiraté; — bár a Jövendő évfolyamainak terjedelme sokszorososa a másik hároménak.

A Jövendő irodalmi és politikai újság' első száma 1903. március 1.-én jelenik meg, s utána minden vasárnap; ezenkívül rendkívüli számok is vannak. A lapszám 48—96 között váltakozik. Főmunkatársként Ambrus Zoltán és Gárdonyi Géza neve szerepel a címlapon. (1904 januárjától Gárdonyi helyett Heltai Jenő.) Bródy András szerint a pénzt a lapindításhoz egy bécsi nagykereskedő, Bródy Sándor volt barátjának férje adta.

Bródy Sándor, a Jövendő alapítója és szerkesztője ezt megelőző vállalkozásának, a Fehér Könyvnek utolsó számában azt írja: "Az úrhatnám és elpuhult belletrista győzött az élszánt és elkeseredett Tiborc fölött." A Jövendő egyébként távol áll attól, hogy a tiborci szándékok új fórumának lássuk. Nem tartható indokoltnak az a nimbusz, amellyel az elmúlt években emlegették "A forradalom" c. rovata miatt. Gáspár Imrének sincs igaza, aki 1905-ben a Magyar Szemlében "zsidó szocialista" lapnak nevezte.⁵¹ De nemcsak a tiborcódó, hanem a belletrista Bródyt is alig találhatjuk meg benne. Rengeteg változó állásfoglalásokkal teli, általában múló érdekű vezércikk és politikai glossza mellett alig néhány elbeszélést találjuk itt Bródynak. A Jövendőt egyébként is elsősorban nem irodalmi lapnak szánja; a napi politika kérdései foglalnak el benne nagyobb helyet.

A Jövendő szerkesztői beköszöntője⁵² a legérdekesebb lapprogramok közé tartozik: "A világ és ez a mi országunk is benne van a forradalomban, amely még félnék és amelyben az emberek még zsbbadtan engedelmességeknek a régi rendnek... aminek ereje, joga nincs, csak szemérmetlen erőszakossága van." Bródy cikke világosan látja a legnagyobb problémát; a gazdagok és szegények osztályharcát. De aztán szóhoz jut a kiábrándult, bizalmatlan polgár: "... ez a kormányzatunk... akiknek a kezében van, nem értéktelenebbek, mint azok, akik örökségükre várnak." Igéri, hogy a lap mindenkinek a keze alá és a szíve mögé néz. Bródy később⁵³ is visszatér a lap programjára, s azt hangoztatja, hogy "e lapokban helyet talál minden megokolt, kellő irodalmi formában jelentkező vélemény, ha az jelentőségteljes és

⁵⁰ Szerda, 1906. 1—16. 1.

⁵¹ Magyar Szemle, 1905. január 1.

⁵² Jövendő, 1903. március 1. 1. 1.

⁵³ Jövendő, 1903. március 8.

érdekes... Amilyen türelmesek vagyunk becsületes politikai és társadalmi hitvallások tekintetében: olyan szigorúak leszünk abban, ami a szépirodalmat és a szépművészeteket illeti. Ilyenmódú közléseinknek a megítélését egy határozott irány szerint szabjuk meg és ez az irány: a friss közvetlenség. Keressük az összefüggést a való élettel. Mindenben emberi okmányoknak kell lennie.”

Mit olvashatunk a Jövendő első számában? A beköszöntő után Wekerle nyilatkozatát valutáris kérdésekről, nagy cikket Ferenc Ferdinándról; érdekes reflexiókat "Egy kereskedő naplója" címmel, Vámbéry Ármin (A magyar ember), és Alexander Bernát (Fadrusz János) tanulmányát; Gárdonyi Géza gyermekkori emlékeit, Újházy Ede emlékezeit régi színészekről, Rákosi Viktor vallomását az "Elnémult harangok" keletkezéséről, Gorkij "Markó halász" c. versét, Ambrus Zoltán bírálatát Herczeg "Kéz kezét mos" c. darabjáról; kezdi közölni Tolsztoj "Háború és béke" és Erdős Renée "Egy leány élete" c. regényét. Az első számokat húsz-harminc oldalnyi hirdetés kíséri; valószínűleg így akarják biztosítani a lap anyagi alapját. A Jövendő politikai és irodalmi közleményeinek aránya, a folyóirat beosztása, hasonló marad végig.

E tanulmánynak, amely a Jövendőt csak mint a nyugatosság egyik megjelenési helyét igyekszik vizsgálni — nem lehet célja a lap egész anyagának feltárása. Szükséges azonban, hogy a lap politikai-világnézeti állásfoglalásaiból némi izelítőt adjak, főképp azért, mert — az idézett szerkesztői ígéret ellenére — rokon vagy inkább azonos szerkesztési módszerek, szempontok érvényesülnek a Jövendő politikai és szépirodalmi szerkesztésében. Két évig, amíg Bródy fontosnak tartja a Jövendőt, szinte hétről-hétre ő írja a vezércikkeket, a belpolitika fordulataihoz hozzászóló kommentárokat. Egyik cikkében önérzetesen hangoztatja: "Nincs semmi közöm a politikusokhoz, a pártjaikhoz még kevesebb!"⁵⁴ Természetes, hogy ezeknek az éveknél forró politikai légkör nem lehetett alkalmas ilyenfajta hűvös fölény megőrzésére. Ezt mutatja pl. az obstrukcióval, a függetlenségi párt törekvéseivel kapcsolatos állásfoglalása. Bródy szerint a liberalizmus idejét múlta, a társadalmi feszültségek s a gazdasági fejlődés tendenciái olyannyira ellentétesek, hogy csak reakció és radikalizmus élet-halálharca lehet a politika. A szabadelvűpárt türelmes liberalizmusa könnyelműsködés a magyar alkotmány. ⁵⁵ Bródy cikkeiben azonban nincs elvi-politikai következetesség; nagyobb szerepe van nála az ötletzerűségnek, mint a problémák mélyére hatolásnak. Ami állandónak mondható nála: az aulikus hűség és a függetlenségi párt politikai követeléseit támadó ingerültség. Véleménye szerint egyébként Wekerle, Szilágyi Dezső és Andrassy Gyula a magyar politikai élet mesebeli nagyerejű embere.

A szerkesztési program liberális gátlástalansága olykor szinte komikus módon érvényesül a Jövendő politikai-világnézeti kérdéseket tárgyaló cikkeiben. Szóhoz jut itten mindenki Barcsay Domokostól és Andrassy Gyulától Falk Miksaig, Prohászkaig, Tomcsányi páterig, Zichy Jánosig, Jaurés-ig és Bokányiig: a konzervativizmus, liberalizmus és radikalizmus minden árnyalata. A lap álláspontja csak néha derül ki. Például a szerkesztői üzenetekben⁵⁶ lehet olvasni Bródy választát arra a kérdésre: lesz-e forradalom? (A nemzeti függetlenség forradalmi kivívásáról van szó!) A forradalomra nekünk nincs hitünk, pénzünk és vezető emberünk. Groteszk módon folytatja: "Egész bizonyos, hogy I. Ferenc József nem akar forradalmat és ez mégis lényegesebb, mintha Beöthy Ákos akarja." Ebben a válaszban a néptömegek akarata csak egzotikumként szerepel: a nép véleménye nem számít.

A Jövendő politikai közleményei között azonban sok az értékes kortörténeti dokumentum, a magyar élet dolgaiban helyesen ítélt írás. Aki a magyar kapitalizmus történetével foglalkozik, aligha mellőzheti például az "Egy kereskedő naplója" c. cikksorozatot, amely

⁵⁴ *Jövendő*, 1904. december 11. 1. l.

⁵⁵ *Jövendő*, 1903. május 24. 1. l.

⁵⁶ *Jövendő*, 1903. szeptember 27. 47. l.

világosan látja az ország gazdasági kiszolgáltatottságát a monarchián belül és a magyar ipari fejlődés ellentmondásosságát.⁵⁷ Szeretném kiemelni Vázsonyi Vilmos⁵⁸ egyik cikkét is. Vázsonyi arról elmélkedik, mi az alkotmányos életünk? Válasza: alku az abszolutizmus és az osztályuralom között. Az abszolutizmus megtartotta magának a háború és béke jogát, a hadsereget és a diplomáciát. Az osztályuralomnak pedig átadta a polgári és bagatell hatáskört. Aztán idézi a mártír Hajnóczy Józsefet: addig a magyar alkotmány nem lesz biztonságban az osztrák abszolutizmus támadásaitól, míg a nemesség meg nem osztja jogait a néppel. Bródy azonban a szerkesztői üzenetekben szükségesnek tartja közölni, hogy a "legtanultabb, legtüzesebb, legpuritánabb" publicistát lényeges dolgok választják el tőle politikai hitvallás tekintetében.

A Jövendő híres "A forradalom" c. rovata is voltaképpen az eddigiekben már néhány vonással jellemzett szerkesztési politika eredménye. Az új rovat 1903. március 8.-án indul: "Ami fejlődés és jelensége annak, hogy benne vagyunk a szociális forradalomban, azt követjük mi itt nyomon."⁵⁹ Egy héttel később ezt írja: "Nincs társadalmi irány vagy elmélet, mely olyan céltudatosan, olyan biztos eszközökkel haladna az ígért földje felé, mint a proletárok törekvése. . ." Ez a rovat közöl híreket — az akkori magyar sajtóban ritka bőséggel és tárgyilagossággal, sőt rokonszenvvel — a hazai és külföldi munkásmozgalom harcairól, sztrájkokról, a szociáldemokrata pártok programjáról stb. Később a rovaton kívül is foglalkozik a Jövendő ezekkel a problémákkal. Dokumentum-értéke miatt idézem egyik, a magyar szocializmust értékelő cikket.⁶⁰ E szerint a szocializmus szerte Európában a jövő erjesztője, de a magyar közéletben csak Hamupipőke. Az ok a pártban van, a párt vezetőinek az élet igényei elől elzárkózó dogmatizmusában, a politikai vezetés képességének hiányában és pl. abban, hogy a magyar szocialisták csak gúnyjal beszélnek a nemzeti küzdelmekről a társadalmi haladás burzsoá céljairól. "Kislátókörű, kényelemszerető bugrisok kompromittálják a szocializmus nagy jövőre hivatott eszméjét." Érdemes kiemelni a Jövendő interjú-sorozatát is, amelyben a magyar közélet és irodalom több képviselője követeli a bebörtönzött Gorkij szabadonbocsátását.

Meglehetősen ellentmondásos a Jövendőben az 1905-i orosz forradalom visszhangja.⁶¹ Valamiféle egységfrontot látnak Oroszországban a nihilistáktól a liberálisokig; a forradalom irányítói közül Gapon pópát ismerik. Ezzel — a forradalommal rokonszenvező — cikkel egyidőben közölnek egy másik tudósítást, amely arról beszél, hogy a cár rajong a népért, de nem szereti az arisztokráciát. „Mese az, hogy az orosz forrongás szociáldemokratizmus”. Az orosz művelt emberek számára a szocializmus nem veszedelmes dolog, jóformán filozófiálás. A forradalom oka az elavult abszolutizmus, -- de erről a cár is meg van győződve.

Ilyenfajta, egymásnak ellentmondó nézeteket nagy számban lehetne idézni a Jövendőből.

Főlössleges itt vitatni, hogy liberalizmusból, az olvasók sokoldalú informálásának igényéből, üzleti vagy más okból adódik a Jövendő politikai cikkeiben a nézetek „változatossága”. Kétségtelenül színessé teszi ez a lapot. Ugyanez a szerkesztési módszer érvényesül a Jövendő szépirodalmi anyagában. Ez az egyik oka annak, hogy a Jövendő körül nem csoportosulhat törekvések, igények tekintetében rokon írói kör, és az irodalompolitikában, kritikában is igen csekély a jelentősége.

Bródy szerkesztői programja határozott irodalmi irányt ígér, amelynek elvei: kapcsolat az étellel; legyen minden írás emberi okmány; a friss közvetlenség hangján kell írni. Bródy legjobb műveire jellemző ez a törekvés, de a Jövendőre nem. A lap irodalmi szer-

⁵⁷ *Jövendő*, 1903. március 1. 53. 1.

⁵⁸ *Jövendő*, 1903. szeptember 27. 1. 1.

⁵⁹ *Jövendő*, 1903. március 8. 57. 1.

⁶⁰ *Jövendő*, 1905. március 26. 23. 1. és április 2. 13. 1.

⁶¹ Pl. az 1905. január 29-i számban.

kesztésében egyetlen határozott célt lehet észrevenni: főképp városi, nagyvárosi szemléletet és érzésvilágot tükröző hazai és külföldi műveket közöl. A Jövendő olvasói a városi-polgári értelmiség köréből kerülnek ki; az ő ízlésük, probléma-világuk jelentkezik a lapban. Ezen belül azonban társadalmi tendenciák tekintetében még eltérőbb hangokat találunk, mint másfél évtizeddel előbb a városi-polgári irodalomnak utat törő A Hétben, ahol liberális burzsoá és kispolgári demokratikus törekvések mellett konzervatív irodalom is helyet kap. Néhány, a Jövendőben talán leggyakrabban szereplő költő nevével jelzem, milyen széles társadalmi skálán jelentkezik a „városi irodalom”: Heltai Jenő, Erdős Renée, Farkas Imre, Csizmadia Sándor. Zsúrköltészet és proletár öntudat, nagypolgári frónia és modernkedő szentimentalizmus váltakozó hullámain hozták a Jövendő számai hétről-hétre nemcsak a versekben, hanem az elbeszélésekben, tárcákban is. Néhány név itt is jelzi a változatokat: Ambrus és Szomaházy, Thúry Zoltán és Bársony István, Pekár Gyula és Farkas Pál. Később egyre kevesebb magyar elbeszélést közöl; inkább a külföldi irodalmak felé fordul a Jövendő, és szinte a Magyar Géniusz szenvedélyével mutatja be olvasóinak az új, nagyhatású orosz, francia és északi írókat. Szép számmal sorra kerülnek jelentéktelen fércművek írói is: a Jövendő szerkesztésében mutatkozó irodalmi ízlés korántsem olyan magas színvonalú, mint a Magyar Géniuszé. Mégis sokat tesz a Jövendő a külföldi irodalmak új eredményeinek közvetítése érdekében. A polgári-városi témák és szemléletmód érvényesülése, a későbbi Nyugat-nemzedék néhány képviselőjének foglalkoztatása mellett ez a szerepe a magyar irodalom új korszakának előkészítésében. A Jövendő ezt a feladatot teljesíti Ambrus Zoltán, Lukács György, Szász Zoltán és Salgó Ernő néhány külföldi író bemutató esszéjével is.

A Jövendő kritikai és irodalompolitikai cikkeiben éppúgy alig találni nyomát elvszerű és valamire mutató állásfoglalásnak, mint a politikai cikkekben. A Jövendőnek egyébként is ez a rovata a legszegényesebb és színvonal tekintetében is itt a legtöbb kívánnivaló. Aránylag kevés kritikát közöl, ezek is gyakran tele vannak elvtelen dicsérgetéssel; érezni a baráti, üzleti szívesség szándékát, — esetleg azt a célt, hogy a nap szenzációjából ne maradjon ki a Jövendő sem. Néhány esetben azonban figyelemre méltó a Jövendő állásfoglalása. Megírja pl., hogy a Thália képviseli nálunk az igazi modern színjátszást.⁶² Kiss József hatvanadik születésnapján arról elmélkedik Szász Zoltán:⁶³ fél-ázsiai barbárságunk jele, hogy nem becsüljük meg. Adytól már 1903-ban közölnek két verset: a „Még egyszer” megjelenése után ugyan csak Szász Zoltán⁶⁴ alapos bírálatot ír a kötetről; a jövő nagy ígéréteinek tartja Adyt. 1906 márciusában már rajongó cikkben hódol Révész Béla⁶⁵ Ady költészetének. Megérzi versein Balassi és a kuruc nóták dallamát, s azt is, hogy együtt lobog korával, mint Vörösmarty és Petőfi. Ady keserű és szemrehányással teli magyarságát Heine németiségéhez hasonlítja.

A Jövendő képhez tartoznak azonban olyan megnyilatkozások is, mint Bródyé 1905-ben. Ír Rákosi Jenő publicisztikai munkásságáról, s megjegyzi: sokat használhatna, mint kultuszminiszter.⁶⁶ Máskor az Új Időket nevezi a legjobb magyar szépirodalmi lapnak.⁶⁷ A Jövendőt olvasva sűrűn lepik meg az olvasót hasonló, olykor komikusan ható ellentétek A kritikai rovatban egyszer megírják Octave Mirbeau-ról, hogy csak a kültelki ízléstelenséget tudja kielégíteni, neki csak üzlet az irodalom; — de sűrűn közlik elbeszéléseit.

Az irodalmi ellenzékiség hangja egyetlen egyszer szólal meg a Jövendőben. Lyka Károly egyik könyvével kapcsolatban vita alakul ki a Budapesti Szemle és A Hét között. A Jövendő közöl egy részletet Molnár Ferencnek A Hétben megjelent vitacikkéből: „Ennél a Budapesti Szemlénél ugyanis mostanában, hogy Gyulai mellől a nagyok elmaradoztak,

⁶² Jövendő, 1905. március 19. 15. l.

⁶³ Jövendő, 1903. december 6. 41. l.

⁶⁴ Jövendő, 1903. október 25. 54. l.

⁶⁵ r.: Ady Endréről. Jövendő, 1906. március 25. 34–40. l.

⁶⁶ Jövendő, 1905. január 1. 17. l.

⁶⁷ Jövendő, 1903. szeptember 20. 50. l.

furcsa kis társaság gyűlt össze. A nagy Péterfy meghalt, Riedl és Beöthy nevével ritkán találkozunk, s így új nemzedékről kellett gondoskodni. Ez az új nemzedék kétféle népségből áll. Az egyik a lexikon-kritikus, az úgynevezett szakember... a másik a 'tekintély'.⁶⁸ Meg kell azonban jegyezni, hogy nem sokkal előbb a Budapesti Szemle írt kevésbé hízelgő dolgokat Bródyról...

A Jövendőnek eleinte — néhány korabeli megnyilatkozásból és kortársak emlékezéseiből következtetve — igen nagy sikere volt. Később fokozatosan csökken az előfizetők száma. Talán nem önkényes az a következtetés, hogy a radikális gondolkodású olvasókat elriasztotta a lap sok cikkében megnyilatkozó tömény maradiság, a konzervatívabb olvasókat pedig forradalmi hangok. Bródy 1905 nyaráig, semmeringi öngyilkossági kísérletéig áll a lap élén. De már júniustól Lóránt Dezső szerepel felelős szerkesztőként, akinek később Bródy eladja a Jövendőt. Ezután Hock János írja a vezércikkeket, a függetlenségi párt politikai jelszavai harsognak a lapban; Kristóffy Józsefet a nemzeti küzdelem legelső harcosaként, a magyar Gaponként mutatják be. A Jövendő azonban így sem kell a közönségnek. 1906. áprilisában egyesül a „Modern művészet” c. lappal, havi folyóirattá alakul; Lóránt Dezső és Lázár Béla szerkeszti. Így vegetál 1906. októberéig, amikor megszűnik. Az utolsó szám hátlapján szerkesztőként Adorján Dezső, kiadótulajdonosként Demény József szerepel.

Amikor a Nyugatot előkészítő első folyóirat-kísérletek megjelennek, a közönség érdeklődésének hiánya a legnagyobb probléma. Az előző kor legnagyobb számú, nemesi olvasóközönsége már távol került az irodalomtól, az új polgári közönség nagy része pedig magyarul is alig tud, idegen műveltségű vagy még nincsenek kulturális igényei. A magyar kapitalizmus kibontakozása azonban aránylag rövid idő alatt jelentős polgári-értelmiségi réteget alakít ki, az új irodalmi törekvések társadalmi bázisát, amely már el tudja tartani a Nyugatot.

A Magyar Génius, a Figyelő és a Szerda — az említett okok miatt — még nem tud eljutni ennek a közönségnek szélesebb rétegeihez, egyiknek sincs elég ideje és életerej, hogy megtalálja a kapcsolatot közönségével; a Jövendő pedig, amelynek kezdetben van közönsége, nem tartozik szorosan a Nyugat-előzmények közé. Az új közönség irodalmi ízlésének formálásában, új ízekre-szoktatásában voltaképpen keveset tudtak tenni ezek a folyóiratok. Ezért fontos a napisajtó szerepének a felderítése, pl. a Budapesti Napló és a Magyar Hírlapé, amelynek tárcarovatában gyakran szerepelnek az egykorú külföldi irodalmak nagyjai, s ahol jónéhányan dolgoznak az új írói nemzedékből (Ady, Bíró Lajos, Kabos Ede, Szép Ernő, Csáth Géza, Kosztolányi). Szélesebb körű vizsgálat nem mellőzheti a kisebb jelentőségű folyóiratokat sem; pl. a Jövendőhöz hasonló szellemben szerkesztett Politikai Hetiszemle (Szerk.: Szilágyi Géza) kritikai rovatát, ahol Elek Artúr, Pásztor Árpád, Roboz Andor és Szini Gyula cikkeiben lüktet a „nyugatosság”.

Szorosan a Nyugat előzményeihez tartoznak az egyetemista ifjúság, a Négyesy-szeminarium tagjai által kiadott rövid életű lapok, pl. a Virágfakadás és a Tűz, amelyekben a Nyugat jónéhány későbbi nagyja: Juhász, Babits, Kosztolányi próbál nyilvánossághoz jutni. Az 1905 utáni Vasárnapi Újságban is — Schöppflin szerkesztői érdemként — teret kapnak a fiatal nyugatosok. Más lapokra is lehetne utalni, amelyek valamilyen módon segítik a fiatal írók és az új közönség szerveződését. Minden említett lap közül azonban az Osvát-szerkesztette Magyar Génius és a Figyelő a Nyugat közvetlen elődje; ezek köré csoportosul legnagyobb számban az új írói nemzedék, ezekben jeletkeznek legsajátosabb módon az új irodalmi törekvések. A Nyugatra kiadott előfizetési felhívás is a Figyelő új évfolyamaként jelenti be a Nyugatot.

⁶⁸ *Jövendő*, 1904. október 16.